

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijisi.1160782>

Truman Doktrininden SaGeB'e Türk Dış Politikası Ekseninde Modern Türk Savunma Sanayiinin Kuruluşu

Uğur Ermiş*

İbrahim Canbolat**

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren kendisine hedef olarak koyduğu ulusal savunma sanayii kurma idealinden, 1923'ten itibaren yapılan yatırımların farklı nedenlerle büyük ölçüde başarısız olması ve 1947 yılından sonra gelen askerî yardımların etkisiyle vazgeçmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB tehdidinin ortaya çıkışı ise Türkiye'yi savaş sonrasında önce ABD ile müttefik olmaya itmiş, 1952 yılında Türkiye NATO'nun koruma şemsiyesi altına girmiştir. Bu dönemde özellikle ABD'den yapılan şarta bağlı silah yardımları Türkiye'nin bir güvenlik yanılması yaşamamasına neden olmuştur. 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale kararı sonrası ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen mektupla birlikte Türkiye, içinde bulunduğu yanılmanın farkına varmıştır. Kıbrıs'a müdahale için ABD menşeli silahların kullanımının ABD tarafından hoş görülmeceğinin Türkiye'ye bildirilmesi Kıbrıs müdahalesinin on yıl gecikmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Türkiye bu dönemde ulusal çıkarları gerçekleştirmek için dış kaynaktan elde edilen silahlara güvenilemeyeceğini anlamış ve kuruluş hedeflerini tekrar benimseyerek günümüze değin gelişimini devam ettiren ulusal savunma sanayii kurma stratejisine geri dönmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk savunma sanayii, Johnson mektubu, SaGeB, Kıbrıs barış harekâtı, Amerikan askerî yardımı

JEL Kodları: F50, F51, F52

Cite this article: Ermiş, U., & Canbolat, İ. (2022). Truman doktrininden SaGeB'e Türk dış politikası ekseninde modern Türk savunma sanayiinin kuruluşu. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 557–574. <https://doi.org/10.37093/ijisi.1160782>

* Araş. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye (Sorumlu Yazar). E-posta: ugurermis@outlook.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3448-4213>

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye. E-posta: icanbol@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0949-8899>

Article Information

Bu çalışma Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT'ın danışmanlığında yürütülen Uğur ERMİŞ'in "Ulusal Güvenlik ve Savunmada Bir Enstrüman Olarak Savunma Sanayii: Türkiye Örneği" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Received 11 August 2022; Revised 31 October 2022; Accepted 17 November 2022; Available online 30 December 2022

The Establishment of the Modern Turkish Defense Industry on the Axis of Turkish Foreign Policy from the Truman Doctrine to SaGeB

Abstract

The Republic of Türkiye gave up the ideal of establishing a national defense industry, which it had set as a target since the War of Independence, due to the failure of the investments made since 1923 for different reasons and the military aid that came after 1947. The emergence of the USSR threat pushed Türkiye to become an ally with the USA after the war, and in 1952, Türkiye came under the protection umbrella of NATO. In this period, the conditional weapons aid from the US, in particular, caused Türkiye to experience an illusion of security. After the decision to intervene in Cyprus in 1964, with the letter sent by US President Johnson, Türkiye became aware of its illusory state. One of the reasons for delaying the Cyprus intervention for 10 years was the notification to Türkiye that the use of US-origin weapons would not be tolerated to intervene in Cyprus. Türkiye understood that it was impossible to rely on foreign weapons to realize national interests in this period, and the national defense industry, which has continued its development until today, re-adopted its founding goals.

Keywords: Turkish defense industry, Johnson letter, SaGeB, Cyprus peace operation, US military aid

JEL Codes: F50, F51, F52

1. Giriş

Bu makalenin temel amacı, 1947 yılında yapılan Amerikan Askerî Yardım Anlaşmasından Türk savunma sanayiinin kurumsal çatısını oluşturan Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (SaGeB) kuruluşuna kadar, Türk dış politikasında yaşanan değişimlerin ulusal savunma sanayiine etkisini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, Türk dış politikasında iki zıt kırılmayı temsil eden ABD yardım anlaşması ve Johnson mektubu ile ikiye bölünerek, 1947-1964 arası dönem ve 1964'ten SaGeB'in kurulduğu 1985'e kadar iki ana başlık altında ele alınacaktır.

Makalenin birinci başlığı olan, 1947 yılında ABD ile Truman doktrini kapsamında yapılan yardım anlaşması ve sonuçlarının incelendiği 1947-1964 arası dönem, çalışmanın esas kalkış noktasını oluşturacaktır. 1947-1964 arası dönemde hem yapılan anlaşmanın getirileri hem de anlaşma sonrasında Türkiye'nin ulusal savunma sanayii hedefinden uzaklaşmasının nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu süreçte Türkiye'nin geçirdiği dönüşüm ve Amerikan tarafının talepleri çerçevesinde Türkiye'nin gerçekleştirdiği girişimler, yasal düzenlemeler üzerinden ve anlaşma içerisinde geçmeyen fakat dönem içerisinde görev yapmış kişilerin hatıratları üzerinden ele alınacaktır. 1947 yılında yapılan anlaşmanın Türk dış politikası ve ulusal savunma sanayii üzerinde yaklaşık 20 yıl süren etkisine benzer şekilde, 1964 yılında gerçekleşen Johnson Mektubu hadisesi de ilerleyen yıllar boyunca hem Türk dış politikasında hem de Türkiye'nin güvenlik politikalarında büyük bir kırılmaya neden olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Johnson Mektubu'nun Türkiye'nin güvenlik politikası üzerindeki etkisi merkeze alınarak, Türkiye'nin 1947 yılında geri adım attığı ulusal savunma sanayii hedefine geri dönüşü incelenecektir. Bu süreç kendi içerisinde; tepkisel politikanın izlendiği ve sonrasında hazırlık evresi olarak ele alınabilecek 1964-1974 dönemi ve Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşanan ambargo ile yapılan hazırlıkların fiiliyata dönüştürüldüğü 1974 sonrası dönem olmak üzere iki alt kırılma evresine sahiptir. Bu dönem içerisinde yapılan girişimler, elde edilen ilerleme ve karşılaşılan zorluklar Türkiye'nin savunma sanayii politikasında ana organı olacak olan SaGeB'in ortaya çıkmasında büyük öneme sahiptir. SaGeB kurucu kanunu bu anlamda incelenerek, bu kuruma Türkiye'nin yüklediği stratejik sorumluluk ortaya konulacaktır. Bu dönemlerin her biri ele alınırken uluslararası konjonktür ve Türk dış politikası perspektifinde

Türkiye'nin silahlanma girişimleri, bu girişimlerde izlediği yöntemler ve savunma sanayii yatırımları; resmi gazete, hatıratlar ve dönemi inceleyen diğer kaynaklar üzerinden ele alınacaktır.

2. 1947 – 1964 Arası Dönem

1947-1964 döneminin en belirgin özelliği, yeni kurulan Cumhuriyetin tam bağımsızlık hedefi içerisinde gördüğü milli savunma sanayii inşa etme hedefinden bütünüyle vazgeçilmiş olmasıdır. Bu durumun teknik ve siyasi yönüyle birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bu vazgeçiş iyi işleyen bir alandan siyasi bir kararla çıkıştan öte 1923'ten bu yana yapılan girişimlerin büyük ölçüde başarısız olması nedeniyle bu alandaki girişimlerden vazgeçilmesi şeklindedir. TOMTAŞ, Nuri Demirağ Uçak Fabrikası, Gazi Uçak Motoru Fabrikası gibi örneklerle bir bütün olarak bakıldığında başarısızlığın nedenleri olarak yönetim ve planlama eksikliği, yetişmiş insan gücü açığı ve finansal problemler öne çıkmaktadır. Alman Junkers ile ortak kurulan TOMTAŞ sipariş yetersizliğinden; Nuri Demirağ Uçak Fabrikası üretici ile kullanıcı arasındaki istek ve ihtiyaçlar arasındaki uyumsuzluktan; Gazi Uçak Motoru Fabrikası teknolojik yetersizlikten ve yetişmiş insan gücü açığından dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşında savaş araçlarında gerçekleşen hızlı dönüşüm ise hâlihazırda geçmiş teknolojiyi yakalamaya çalışan girişimleri bir anda çok daha geriye itmiştir (BCA, 1928, 1948; Yalçın, 2019, ss. 758–769).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı süresince her ne kadar savaşın aktif tarafı olmasa da sonuçları itibarıyla savaştan fazlasıyla etkilenmiştir. Savaş sonrası kurulan yeni uluslararası sistemin iki büyük gücünden biri olan SSCB ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş'ın diğer büyük gücü ABD arasında tüm dünya coğrafyası üzerinden yaşanan rekabet, Türkiye'nin tercihlerinin ve politikasının temel motivasyonunu oluşturmuştur.

1919-1947 ve 1947-1964 dönemleri bir bütün olarak karşılaştırıldığında, Türkiye'de silahlanma açısından iki büyük değişiklik olduğu görülür: İlk büyük değişiklik İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle askerî teknolojide yaşanan büyük dönüşümdür. Savaş tarihine bir bütün olarak bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı, teknolojinin insan fiziki gücüne karşı kazandığı mutlak üstünlüğünün başlangıç noktasıdır. Bu durumun sembolleşmiş hâli her ne kadar atom bombası olsa da konvansiyonel açıdan düşünüldüğünde, tankların kara muharebe sahasının merkezinde yer alması, füze teknolojisinin de temelini oluşturacak olan roket teknolojisi ve jet motorlu, ses hızına yaklaşan süratlerde hareket eden ilk savaş uçakları, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında savaşın niteliğini değiştirmiştir (Akad, 2011, ss. 502–522; Parker, 2014, ss. 371–398). İkinci büyük değişiklik ise Türkiye'nin tehdit algısında yaşanan simetri bozulmasıdır. Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye yardım eden ve sonrasında Türkiye ile iyi ilişkiler sürdüren orta ölçekli bir güç kabul edilebilecek SSCB'nin yerini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den toprak dâhil revizyonist talepleri olan, süper güç hüviyetine sahip, Bulgaristan'dan Ermenistan'a kadar Türkiye'nin kara ve deniz sınırlarının büyük kısmını ele geçiren SSCB almıştır (Erhan, 2009, ss. 522–575; Judt, 2005/2009, ss. 29–169; Tellal, 2009, ss. 499–521).

SSCB'nin savaş sonunda Batı Avrupa'ya doğru sınırlarını genişletmesi karşısında ABD, SSCB'nin rejim değişikliği yoluyla Avrupa içlerine daha fazla ilerlemesini engellemek ve olduğu yerde SSCB'yi çevrelemek amacıyla dönemin başkanının adıyla anılan Truman Doktrinini ilan etmiştir. Doktrin asıl hedefi o esnada iç savaş halinde olan Yunanistan'da ortaya çıkacak bir rejim değişikliğini engellemektir. Yunanistan'da gerçekleşecek olası bir rejim değişikliği hem SSCB'nin Avrupa içlerine daha fazla ilerlemesine neden olacak hem de Orta Doğu enerji kaynakları ve boğazlarla ile Batı Avrupa'nın fiziki bağlantısını kopararak SSCB'nin bölgede daha fazla nüfuz kazanmasına neden olacaktır. ABD bu durum karşısında Truman Doktrinini ilan ederken Türkiye de içinde bulunduğu tehdit algısı nedeniyle Truman Doktrininden yararlanmak

için ABD'ye müracaat etmiştir. ABD'nin öncelikli amacı içerisinde bulunmasa da Türkiye'nin isteği kabul edilmiş ilk aşamada Yunanistan'a 300 milyon \$ ve Türkiye'ye 100 milyon \$ yardım bütçesi ayrılmıştır (Sander, 1979, ss. 11–39). Fakat bu askerî yardım şartlı bir şekilde ve denetime tabidir. Antlaşmaya göre yardımı denetleyecek bir ABD misyon şefi Türkiye'ye atanacak, yardım sadece veriliş amacına uygun kullanılacak, yapılan yardımın veriliş amacına uygun kullanılıp kullanılmadığı hakkında denetleme ABD misyonu tarafına raporlanacak ve denetlenmeye izin verilecektir (Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında, 1947).

Uluslararası politikada yaşanan bu değişiklik, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Türkiye'nin güvenlik arayışını ve buna bağlı olarak silahlanma tercihlerini değiştirmiştir. SSCB tehdidi karşısında Batı Bloğu ve bu bağlamda NATO'dan yana tercihte bulunan Türkiye'nin, SSCB ile ABD arasında süren mücadelede sınır olarak kabul edilebilecek bir coğrafyada bulunması sebebiyle silahlanmaya olan ihtiyacı artmıştır. Türkiye'nin 1923 sonrasında oluşturulan savunma endüstrisi, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte hedeflenen başarıyı yakalayamamış ve savaş sonrasında dünyada hızlıca gelişen teknoloji ve yeni güvenlik algısı ise eldeki savunma endüstrisinin Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamasını daha da zor hale getirmiştir. Bu nedenle Türkiye, 1947'den itibaren ABD'den askerî yardım almış ve 1950'li yıllar boyunca alınan yardım artarak devam etmiştir. 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte ülke, NATO'nun doğu kanadı haline gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak Türkiye'nin SSCB tehdidi karşısında NATO stratejileri çerçevesinde savunulacak olması, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni (TSK) bir NATO silahlı gücü haline getirerek, oradan gelecek yardımları arttırmıştır. Bu durum aynı zamanda, en kompleks savunma sanayii ürünlerinden askerlerin en basit ihtiyacına kadar her alanı kapsayan NATO standartları ile tanışmasının yolunu da açmıştır (Celep, 2020, ss. 273–276; Erhan, 2009, ss. 543–555).

Truman Doktrini neticesinde Türk ordusuna büyük askerî ekipman hibelerinin yapılması planlanmıştır. Bu amaçla öncelikle ordunun ihtiyaçlarının tespiti için ordunun kabiliyeti ABD heyetleri tarafından denetime tabi tutulmuştur. Denetim sonrasında ise yardım süreci başlamıştır. Yapılan yardım fazladan aza doğru kara kuvvetlerine, hava kuvvetlerine ve deniz kuvvetlerine şeklindedir. 1948 yılında 100 milyon \$ olarak başlayan yardımın 1955 yılına gelindiğinde toplam miktarı 1.25 milyar \$'ı bulmuştur. Yapılan yardım yük atı ve eşeklerinden, jet uçaklarına, üniformadan denizaltıya kadar çok kapsamlı olup yüzlerce kalemi bulmaktadır. Fakat kuvvetlere yapılan temel yardımlara genel olarak bakıldığında şu kalemler öne çıkmaktadır: Kara kuvvetlerine 1952 senesine kadar 125 adet M-24, 250 adet M-36 ve 3 adet de M-4 tankı teslimi yapılmıştır. Hava kuvvetlerine 1949 yılı Nisan ayına kadar B-26 hafif bombardıman uçağı, F-47 avcı uçağı, C-47 Dakota kargo uçağı ve T-6 Texan ile T-11 Kansan tipi eğitim uçaklarından oluşan toplam 577 uçak teslim edilmiştir. 1951 yılında daha önce teslim edilen uçaklara ilaveten T-33, F-84, F-100 jet uçakları da teslim edilmiştir. Deniz kuvvetlerine ise 1948-1950 yılları arasında 6 denizaltı hibe, 2 denizaltı ödünç, 1 denizaltı kurtarma gemisi teslim edilmiştir. Bu yardımlar 1950'li yıllar boyunca artmaya devam etmiştir (Celep, 2018, ss. 42–133).

ABD askerî yardımı kısa vadede Türkiye'nin askerî ihtiyaçlarını giderse de uzun vadede hem Türk savunma sanayiine hem de ekonomiye büyük zararlar vermiştir. ABD'den bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde yüzlerce uçağın gelmesiyle Türkiye'de faaliyet gösteren Etimesgut Uçak Fabrikası sipariş alamayarak kapanmak zorunda kalmıştır. Uçaklara mühimmat üreten Şakir Zümre de ABD uçaklarıyla beraber gelen mühimmatlar sebebiyle savunma sanayii alanında yaptığı faaliyete son vermiştir (Yavuz, 2017, s. 8). Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü altında faaliyet gösteren fabrikalara sipariş verilmemesine de sebep olmuştur (Celep, 2020, ss. 149–150). Böylece özel sektör işletmeleri iflas etmiş, askerî fabrikalar ise verimsiz hale gelmiştir. 15 Mart 1950 tarihine gelindiğinde Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü bünyesinde faaliyet

gösteren fabrikalar, 5591 sayılı kanunla Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) adı altında birleştirilerek kamu iktisadi teşebbüsü haline dönüştürülmüş ve İşletmeler Bakanlığı'na bağlanmıştır (Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu, 1950). Yeni kurumun Milli Savunma Bakanlığı yerine sivil vasfa sahip İşletmeler Bakanlığı'na bağlanması dahi devletin savunma endüstrisine olan yaklaşımının bir göstergesidir. Zamanla kurum, askerî vasıflı üretim misyonunu amaçları arasına alsa da sivil üretim hedefi de belirleyerek tekstil ve madencilik makinalarından demiryolları malzemelerine kadar, askerî üretimin çok dışında kalan alanlara girerek varlık gösterecektir (Özlü, 2019, ss. 183–185). ABD'nin verdiği yardımın tamamı "savaş artığı" olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı esnasında üretilmiş ve kullanılmış ekipmanlardan oluşmaktadır. Gelen yıpranmış ve bakıma muhtaç ekipman kısa sürede Türkiye için ekonomik bir problem haline gelmiştir. Sadece bu ekipmanların yedek parça ve bakım ihtiyaçlarını gidermek için Türkiye yıllık 143 milyon \$ harcama yapmak zorunda kalmıştır ki bu durum Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında biriktirdiği döviz rezervini eritmiştir (Erhan, 2009, s. 536).

Türkiye'nin askerî fabrikalarının 1947-1950 arasında MKEK'ye devredilmesiyle savunma araçlarının temininde geçirdiği dönüşüm, TSK'nin ihtiyaçlarının tedarikinde tamamen dış alıma yönelmesine neden olmuştur. Dış alımın büyük bir kısmı ise hibe yoluyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye bu yöntem sayesinde SSCB karşısında savunmasını hızla güçlendirmiş, bunun yanında NATO üyeliği ile beraber kendi askerî gücü haricinde kolektif bir güvenlik şemsiyesi altına girerek caydırıcılığını arttırmıştır. Türkiye açısından kısa vadede çok kazançlı görünen bu yeni duruma daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise bu değişimin uzun vadede büyük kayba dönüştüğü görülmektedir. Hibe yoluyla silah temininde, hibe eden devletin hibe alan devlete göre nispi olarak daha fazla kazanç elde edeceği gerçeği, Türkiye ile ABD arasında 1947'den sonra başlayan süreçte açık bir şekilde kendisini göstermiştir. ABD, Türkiye'ye yaptığı hibelerle İkinci Dünya Savaşı'nda ve hemen sonrasında ürettiği fakat ihtiyaç fazlası olarak envanterinde yer tutan araçlardan ve silahlardan kurtulmuştur. Öte yandan ABD, araç ve silahların Türkiye'nin envanterine girmesi ve kullanılmasıyla beraber ihtiyaç duyulan yedek parça, modernizasyon gibi gereksinimlerin karşılanması için Türkiye'nin yaptığı harcamalarla, ihtiyaç fazlası ekipmanlarını uzun vadeli ekonomik getiriye dönüştürmüştür. Her ne kadar Türkiye bu silahlar sayesinde SSCB karşısında kendi askerî kapasitesini arttırmış olsa da, ABD, Türkiye'nin silahlara olan ihtiyacını kullanarak SSCB karşısında yeni bir askerî direniş noktası oluşturmuş, envanter fazlası silahları sayesinde kendi askerlerini kullanmadan SSCB ile rekabetinde yeni bir mevzi kazanmıştır (Erhan, 2009, ss. 550–554). Hibeler doğası gereği hibe veren devletin çıkarlarına hizmet etmesi açısından şartlar ve önerilerle verilmektedir. Bunların bir kısmı hibe verilirken şart olarak sözleşmelerle imza altına alınmakta diğer kısmı ise hibenin devamlılığını sağlamak için hibe eden devletin dış politikasına uyumluluk gösterilmesi şeklinde tezahür etmektedir. Türkiye-ABD arasındaki 1947 tarihli hibe anlaşmasının 4. maddesi yazılı şekilde bu durumu taahhüt etmektedir Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında, 1947):

Bu Anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malûmatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer Hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak, alacaklardır. Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiç bir madde veya malûmatın mülkiyet veya zilyetliğini devretmeyeceği gibi, aynı muvafakat, olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malûmatın kullanılmasına veya bu malûmatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

İlgili maddeden anlaşılacağı üzere, ABD'den hibe olarak alınan silahlar ancak verilmiş amacı, yani SSCB tehdidine karşı, ABD ve Türkiye'nin ortaklaşa çıkarlarını korumak için kullanılabilir. ABD'nin yaptığı önerilerin bir kısmı, o dönem görevde olan Orgeneral İzzet Aksular ile yapılan söyleşi sırasında açıklanmıştır. Aksular, yardım komitesi adına görüşmeye gelen General Mac Bride'in üç konuda önerilerde bulunduğunu belirtmiştir. Bu önerilerin ilki, müttefiklerle standardizasyonun sağlanması için TSK'nın tamamen ABD ürünü silah ve cephaneyi kullanması ve eldeki fabrikaların sivil üretime dönüştürülmesi; ikincisi Harp Akademilerindeki müfredatın değiştirilerek kurmaylık yerine karargâh subayı eğitimine ağırlık verilmesi; üçüncüsü ise TSK yapılanmasında değişikliğe gidilerek, Genelkurmay'dan itibaren tüm karargâhlarda personel, istihbarat, eğitim, harekât ve lojistik birimlerinin oluşturulmasıdır. Genelkurmay bu önerilerin birincisine, Türkiye'deki fabrikaların kapatılması riskli olacağından, ABD standartlarıyla üretim yapılabilecek hâle getirilmesi yönünde teklif getirmiş; ikinci öneriyi uygun bulmamış, üçüncü öneriyi ise prensip olarak kabul etmiştir (Küçük, 2008, ss. 162-163). MKEK'nin kurulması ve askerî üretimin tamamen ortadan kaldırılması, sivil üretim faaliyetlerine ağırlık verilmesi, Genelkurmayın çekincelerine rağmen Mac Briden'in önerilerinin büyük ölçüde kabul edildiğini göstermektedir.

ABD'nin genel dış politikası ve güvenlik politikası bağlamında yaptığı yardımlar karşılığında, sözlü ve yazılı olarak talep edilenler bir bütün olarak incelendiğinde görülmektedir ki, ABD'nin yaptığı yardım uzun vadeli kendi dış politikası ve güvenlik stratejisinin taktik bir aracıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında altyapısı, endüstrisi ve ekonomisi büyük ölçüde zarar gören Avrupa'nın SSCB karşısında ayağa kaldırılması hedefi, ABD tarafından Marshall Yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye, savaşın fiziki olarak zarar gören taraflarından biri olmadığı için ABD tarafından Marshall Yardımı çerçevesinde yardım edilecek devletler kategorisinde ilk planlamada bulunmamasına rağmen, belirlenen stratejinin bir parçasıdır. Türkiye'nin Marshall Yardımı kapsamındaki ana misyonu, tarım ve hammadde ülkesi vasfıyla, Avrupa'nın toparlanma sürecinde bahse konu devletlerin hububat ve maden gibi ihtiyaçlarını karşılaması ve üretilen mamul ürünler için pazar olma özelliğini sürdürmesidir. İsrarlar sonucunda Türkiye Marshall yardımlarını alacak ülkelere dahil edilse de ABD'nin Türkiye'ye biçtiği misyon değişmemiştir (Erhan, 1996, ss. 275-287). MKEK'nin bu dönemde hızlı büyüyen cirosunun temel kaynağı, Türkiye'nin tahıl ve madencilik üretimini arttırdığı bu yıllarda MKEK'nin de ABD'nin taleplerine uygun bir şekilde ziraat ve madencilik araç ve ekipmanı üretimini gerçekleştirerek piyasaya sürdüğü ziraat ve madencilik araç ve ekipmanlarıdır. Öte yandan askerî alımlar hızla azalmış, 1950 yılında 27.001.263.68 TL tutarında olan askerî alım sadece bir yıl sonra 11.938.946.40 TL'ye gerilemiştir (Özlü, 2019, s. 191).

1947 yılından itibaren Türkiye, dış alımla ve tek kaynaktan silahlanan bir devlet haline gelmiştir. Bu durum sadece devletin güvenlik politikasında değil, Marshall Yardımları'nda Türkiye'ye biçilen rolden ve buna sağlanan uyumdan da anlaşılacağı üzere, devletin bütün politikalarında bir dönüşüme neden olmuştur. Truman Doktrini ile gelen askerî yardımların bakım, onarım ve modernizasyonu devletin mali dengesini bozarken (Erhan, 2009, s. 536), aynı zamanda devlet bir bütün olarak endüstrileşme hamlesinden büyük ölçüde geri adım atarak Avrupa'nın tarımsal ve maden ihtiyaçlarını karşılayan bir çevre devlet olma vasfını kabullenme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin bu döneme ait askerî güç kapasitesindeki değişiklikler ise olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olarak düşünülmelidir. 1947'de başlayan yardımlar ve 1952 yılında NATO'ya girilmesi, TSK'nın radikal bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. TSK envanterine çok kısa sürede önceki dönemlere kıyasla büyük miktarlarda modern ve teknolojik ekipmanın girmesi, askerî gücün hızla artışına neden olmuştur. Fakat TSK'da yaşanan dönüşüm fiziki kapasite artışından çok daha fazlasıdır. Türkiye'ye gelen ABD Askerî Yardım

Komisyonu'nun TSK'yı envanterine yeni giren silah ve ekipmanı kullanabilecek hâle getirmeye çalışmasıyla, TSK içinde teknolojiyi yoğun kullanan orduların işlevini korumasını sağlayan astsubay sınıfı oluşmuştur. Günümüzde de bu sınıf TSK'nın edindiği teknolojik kapasitenin harbe hazır tutulması konusunda büyük öneme sahiptir. Astsubay sınıfıyla örneklendirilen bu dönüşüm aynı zamanda TSK'nın 19. Yüzyıldan beri sürdürdüğü Prusya Ekolü yaklaşımından, ABD tipi yaklaşıma dönüşümünü simgelemektedir. TSK'daki emir komuta sertliği ile sembolize olan ve her şeyin komutandan beklendiği Prusya ekolünden ABD'nin ilgili komisyonları fazlaca şikâyetçi olmuş ve bu dönüşümün gerçekleşmesi için çok çaba göstermişlerdir (Celep, 2020, ss. 91–99).

1947 yılında askerî yardım anlaşmasıyla başlayan ve Marshall yardımı ile devam eden süreçte 1950'li yıllar boyunca ABD ile çoğu gizli şekilde onlarca anlaşma yapılmıştır. 1970 yılında Süleyman Demirel'in yaptığı açıklama göre 1970 yılına kadar ABD ile yapılan ikili anlaşma sayısı 91'dir. Bu anlaşmaların 13'ü ise halka açık olmayan 1954 tarihli Askerî Kolaylık Anlaşması maddelerinden destek alarak yapılmıştır. Bu anlaşmalara bir bütün olarak bakıldığında, ABD askerî yardımı ile başlayan süreç, yardımın devamı ve arttırılması karşılığında Türkiye topraklarına ABD'nin NATO ile beraber ve NATO'dan bağımsız olarak konuşlanmasına imkân sağlamıştır. ABD bu anlaşmalarla Türkiye'de kendi çıkarları doğrultusunda askerî güç bulundurma, limanlarını kullanabilme, kendi kullanımına uygun askerî üs açabilme, Türkiye'de bulunan askerî personelin belli konularda yargısal muafiyetleri gibi birçok ayrıcalık elde etmiştir (Sander, 1979, ss. 103–123).

Öte yandan NATO'ya girilmesi, TSK'yı NATO standartları ile tanıştırmıştır. NATO üyesi devletlerin çatışma durumunda eşgüdüm ve gerekirse iç içe harekât yapmasını sağlayan bu standartlar, ordu taktiklerinden kullanılan mühimmat çapına kadar hemen her konuda getirdiği düzenlemelerle çağın gereklilikleri karşısında TSK'nın nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda yol haritası olmuştur (NATO, 2012, ss. 65–66). Bahsedilen olumlu gelişmelere karşın tek kaynaktan çoğunluğu hibe yoluyla yapılan dış kaynaklı silahlanma Türkiye'yi niceliksel olarak güçlü kılsa da aslında bu gücün bir güvenlik yanılması olduğunun farkına varılması, yaklaşık 14 yıl gibi bir zaman alacaktır. Türkiye, 1919 yılında Kurtuluş Savaşı başladığında izlenen bağımsız dış politikaya benzer bir dış politikayı 1964 yılında Kıbrıs'a askerî müdahaleyle gerçekleştirmek istediğinde, hibe yoluyla elde ettiği silahların bedelini ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un adıyla anılan Johnson Mektubu ile ödeyecektir. Sözü edilen mektup, ABD tarafından sağlanan silah ve ekipmanın veriliş amacına aykırı olarak Kıbrıs'ta kullanılmayacağı, kullanılması durumunda Türkiye'nin olası bir SSCB müdahalesi karşısında savunulmayacağı yolundaki bildiriyle, Türkiye'yi 14 yıl süren bir güvenlik yanılmasıyla yüzleştirmiştir.

Türkiye bu dönemde, dış alım modeline uygun olarak savunma sanayiinde stratejik yatırımlar yapmamasına ve elindeki birçok savunma tesisinin atıl hâle gelmesine rağmen, basit olarak sınıflandırılabilir alanlarda üretime devam etmiş ve bazı tesisleri modern hâle getirmiştir. 1950–1964 yılları arasında yapılan iki yatırım ve bir yapılanma, söz konusu dönemin öne çıkan gelişmeleridir. 1950 yılında özel sektör tarafından kurulan İbrahim Örs Döküm ve Sanayi Şirketi (Şehitlioğlu & Kurt, 2021, s. 131) ve 1957 yılında kamu tarafından NATO standartlarına uygun olarak kurulan Mühimmat Fabrikası dönemin endüstriyel yatırımlarıdır. 1954 yılında Milli Savunma Bakanlığı tarafından kurulan Araştırma-Geliştirme Daire Başkanlığı ise bürokratik yapılanma içerisine eklenmiştir (Akalin & Bıyıkoglu, 2007, s. 166). Fakat bu yatırım ve yapılanma stratejik olarak ilerlemeci olmaktan uzaktır.

3. 1964–1985 Arası Dönemde Türk Savunma Sanayii

1964-1985 arası dönem incelendiğinde, 21 yıllık bu sürecin, Türk savunma sanayii açısından dış politikadaki gelişmeler ve güvenlik kaygılarıyla sebep-sonuç ilişkisi içerisinde iki farklı alt döneme ayrıldığı anlaşılır. 1964-1974 arasını kapsayan birinci dönem, 1947 sonrası yapılan hataların farkına varıldığı ve politika değişimine hazırlanılan dönemdir. 1974-1985 arası dönem ise, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD ambargosuyla karşı karşıya kalınması karşısında kurumsal çözümlerin oluşturulmaya başlandığı, yeni yapılanmalarla tekrardan milli savunma sanayii oluşturma yolunda adımların atıldığı ikinci dönemdir.

3.1 1964–1974 Arası Dönem

1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye, güvenliğini büyük ölçüde ABD menşeli silahlara ve SSCB karşısında ülke sınırları içerisinde bulunan NATO ve ABD'ye bağlı askerî yapılanmalara devretmenin tehlikesine ilişkin ilk uyarıyı, 1962 yılında gerçekleşen Küba Füze Krizi'yle almıştır. Türkiye topraklarından binlerce kilometre uzakta gerçekleşen ABD-SSCB karşılaşmasının sonuçları, iki kutuplu dünya düzeninin bir parçası olan Türkiye'yi etkilemiştir. ABD-SSCB arasındaki uzlaşma görüşmelerinde, SSCB, Küba'da bulunan ve ABD anakarasını doğrudan tehdit eden füze rampalarının kaldırılması karşılığında, ABD'den Türkiye'de bulunan ABD denetimindeki füzelerin kaldırılmasını talep etmiştir. ABD, SSCB'nin bu teklifini Türkiye'ye danışmadan kabul etmiş ve SSCB karşısında Türkiye'ye de caydırıcılık sağlayan "Jupiter" füzelerini kaldırmıştır. Bu durum, ABD'nin tehdit altına girdiğinde müttefik devlete yaptığı güvenlik yardımından vazgeçebileceğini açık bir şekilde göstermiştir (Sever, 1997, ss. 647–660).

1964 yılında yaşanan kriz ise ABD'nin sadece anakarasının tehdit altında kalması durumunda değil, çıkarlarına aykırı hareket edildiğinde dahi benzer politikalar izleyebileceğini Türkiye'ye göstermiştir. 1960 yılında Londra ve Zürih görüşmeleri sonrasında Kıbrıs, Birleşik Krallık egemenliğinden çıkarak, Birleşik Krallık ile beraber Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde müstakil bir devlet haline gelmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti, adadaki Türk azınlığın da haklarını koruyacak, çok hassas bir anayasal dengeye sahip olacak şekilde kurulmuştur. Fakat Rum çoğunluğu temsilen seçilen devlet başkanı Makarios gibi yöneticilerin ve adadaki Rum milliyetçilerin tutumları bu hassas dengeyi kısa sürede ortadan kaldırmıştır. ENOSİS yani adanın Yunanistan ile birleşmesi politikasını güden Rum yöneticiler ve bu politikayı şiddet yoluyla gerçekleştirme isteğinde olan EOKA (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών – Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü) gibi terörist örgütler, adadaki silahsız Türk azınlık üzerinde etnik temizlik boyutuna varacak eylemlere girişmişlerdir. 1964 yılında şiddet olaylarının artması ve adadaki Türk azınlık varlığının bütüncül olarak tehlikeye girmesi üzerine, Türkiye, garantörlük haklarından yararlanmak suretiyle adaya müdahale kararı almıştır (Yüksel, 2018, ss. 339–364)

Türkiye'nin askerî hazırlıklarını ve adaya askerî olarak müdahale edeceğini ABD'ye bildirmesi üzerine, 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'un adıyla anılan Johnson Mektubu gelmiştir. Mektup, diplomatik nezaket kurallarından uzak bir dille Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalenin uluslararası hukuki zeminini tartışmaya açmış; müdahaleye bağlı olarak çıkabilecek olası bir Türkiye-Yunanistan savaşının NATO'nun Doğu kanadını zayıflatacağını vurgulamış ve Türkiye'nin böyle bir müdahale için NATO müttefikleriyle durumu görüşmesi gerektiğini belirtmiştir. Mektup aynı zamanda Türkiye'nin ABD rızası olmadan ABD yardımı olarak gelen hiçbir silah ve aracı 1947 anlaşmasının 4. maddesine aykırı olarak kullanmasına rıza gösterilmeyeceğini; olası bir SSCB müdahalesinde ise Türkiye'nin müttefikleri tarafından desteklenmeyeceğini açıkça belirtmiştir (Johnson & Inonu, 1966, ss. 386–393)

ABD Başkanı Johnson'ın mektubuyla Türkiye'nin adaya müdahalesi 10 yıl gecikirken, Türkiye içinde bulunduğu güvenlik yanılsamasının farkına varmıştır. Bu noktadan sonra devlet, 1919 sonrasında yaşanan tecrübeyle alınan derslerin önemini yeniden fark etmiş ve bağımsız savunma sanayii hedefini ikinci kez gündemine almıştır. 1974'e giden süreçte Kıbrıs'a müdahale hazırlığında gereken ihtiyaçların giderilmesi için iç ve dış kaynaklardan paraşüt ve çıkarma gemisi imalatı için gerekli çelik alınırken; bu gemilerin üretilmesi hazırlıkları yapılmış; öte yandan "kendi gemini kendin yap" gibi kampanyalarla halkın bilinçlenmesine ve yeni kurulacak savunma sanayiine destek olmasına çalışılmıştır. Bu dönemde Kıbrıs'a müdahalenin dış tedarike ihtiyaç duymaksızın yapılabilmesi için Cumhuriyet'in ilk döneminde yapılan büyük yatırımlarından biri olan Gölcük Tersanesi'nde, Türkiye'nin ilk milli savaş gemilerinin üretimine başlanmıştır. Amerikan "Claud Jones" gemisinin tasarımı kopyalanarak inşasına 1967 yılında başlanan ilk gemi olan TCG Berk (D358) 1972 yılında, kardeş gemi TCG Peyk (D359) ise 1975 yılında hizmete girmiştir. Bahse konu savaş gemileri dışında tersanelerde çıkarma gemileri de inşa edilmiştir (*Gölcük Tersanesi Komutanlığı Tarihçesi 1926-1999*, 1999, ss. 83-84). Savunma sanayiine ve bu sanayii içerisinde özellikle uçak sanayiine duyulan ihtiyaç, daha önce yapılan yatırımlar ve bu yatırımların başarısız olma sebepleri, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gündeme alınmıştır. Planda yer alan (T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 1972, ss. 559-560);

Geçmişteki teşebbüslerin devamını engelleyen nedenlerden biri de devamlı ve yeterli bir taleple üretimin desteklenememesidir. (...) Uçak sanayii devlet gözetiminde, 'üçüncü sektör' öncülüğünde, ülkenin teknolojik düzeyini yüceltecek, millî güvenlik ve sivil ihtiyaçlara, yönelmiş uçak taleplerini karşılayacak şekilde kurulacaktır.

Kuruluş sırasında ve kuruluştan sonra bu alandaki hızlı gelişmenin gerekleri göz önünde bulundurulacak ve işletmeyi talep ve teknik güç açısından desteklemek ve işletmenin devamlılığını sağlamak için ilgili kuruluşlar ve sanayiler arasında işbirliğine gidilecek, tespit edilecek program ve tedbirler dizisinin uygulanması sağlanacaktır.

ifadeleri, Türkiye'nin bağımsız dış politikası için savunma sanayiinin gerekli olduğunu, 1923 sonrası kurulan savunma sanayi yatırımlarındaki başarısızlık sebeplerini ve mevcut hataların tekrarlanmaması gerekliliğini açıkça göstermektedir.

Yapılan plana paralel olarak Kıbrıs'a müdahale için TSK'nin desteklenmesi amacıyla, 1970 yılında kurulan Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 1965 yılında kurulan Türk Donanma Cemiyeti dönüştürülerek, 1972 yılında Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 1974 yılında ise Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Bu vakıflar daha sonra birleşerek Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na dönüşecek, Türk savunma sanayii büyük ölçüde bu vakıf çatısı altında faaliyet gösteren şirketler üzerinden gelişecektir. Vakıfların kurulması sonrasında vakıflar hesabında biriken parayla büyük kısmı gerçekleştirilen ilk yatırım, 1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında 1.5 milyar TL'lik yatırım öngörülen uçak fabrikasıdır (T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 1972, s. 560). Türk havacılığının lokomotif endüstrisi olan Türk Uçak Sanayi A.Ş. (TUSAŞ) bu yatırım neticesinde 1973 yılında 1784 sayılı kanun ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı çatısı altında %55 hissesi Hazine'ye, %45 hissesi Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na ait olacak şekilde kurulmuştur (Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı Kanunu, 1973).

3.2 1974-1985 Arası Dönem

1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı ve 1975 yılı Şubat ayında başlayan ABD ambargosu 1964 yılından itibaren fark edilen yanılmanın gerçeğe dönüşmesine yol açmıştır. Üç yıl süren ambargo boyunca Türkiye'nin ABD'den yeni silah ve cephanenin yanında kendi envanterinde

bulunan ABD menşeli silahlara yedek parça ve lojistik yardım alamaması neticesinde, envanteri neredeyse tamamen ABD menşeli olan TSK büyük zorluklarla karşılaştırmıştır. Karşılaşılan zorluk aynı zamanda çözüm için 1974 öncesi planlama düzeyinde yapılan hazırlıkların fiiliyata dönüşmesine neden olmuştur. 1975-1985 arası dönemde yukarıda bahse konu olan vakıflar bünyesinde TSK'nin haberleşme ihtiyacını karşılamak amacıyla Askerî Elektronik Sanayi(ASELSAN), yazılım ihtiyacını karşılamak amacıyla Hava Elektronik Sanayi (HAVELSAN), batarya ihtiyacını karşılamak amacıyla Askerî Pil Sanayi(ASPİLSAN), alternatör/jeneratör ihtiyacının karşılanması amacıyla daha önce kurulan şirketin çoğunluk hissesinin satın alınması marifetiyle İŞBİR Elektronik Sanayi A.Ş. kurulmuştur. Vakıf şirketlerine ek olarak HEMA Dışlı Sanayii ve Ticaret A.Ş., Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Barış Elektrik Endüstrisi A.Ş., ASMAŞ ve Yüksek Teknoloji A.Ş gibi özel sektöre ait sivil ve askerî üretim yapan şirketler de kurulmuştur (Akalin & Bıyıkoglu, 2007, s. 166).

1974 yılı yine milli savunma sanayiine sahip olma amacına dönüş ve kurulan şirketlerle büyük bir değişimin başlangıcı olsa da 1947 sonrasında savunma sanayii sahibi olmaktan vazgeçen Türkiye'nin, kısa sürede kendi ihtiyacını karşılayacak ürünler geliştirmesi ve TSK'nin hizmetine sunması mümkün olamamıştır. Fakat Türkiye, 1978'de ambargonun sona ermesi ve ABD menşeli silah ve cephaneye tekrar ulaşabilmesine rağmen, 1964 sonrası yaşanan tecrübenin tekrarlanmaması için koyduğu hedeften vazgeçmemiştir. Bu noktada en az kurulan fabrikalar kadar önemli olan diğer bir adım atılarak savunma sanayiinin geliştirilmesi ve ürünlerin yurt içi üretim-yurt dışı tedarikinden sorumlu müstakil bir bürokrasinin oluşturulmasına çalışılmıştır. 1983 yılında kurulan Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü bu yoldaki ilk girişimdir. 18 Kasım 1983 tarih 18225 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan kuruluş düzenlemelerinin 3. maddesine göre Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kuruluş amacı ve faaliyet konuları aşağıda verilmiştir (Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1963, s. 2):

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Donatımı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacı olan her türlü mühimmat, harp silah araç ve gereç, teçhizat makine, cihaz ve sistemleri ile bunların yapımı, bakım ve onarımlarında kullanılacak yedek parça, hammadde, malzeme, ilaç ve ilaç hammaddeleri üretmek, seri halde yenilemek, büyük tadilat işlerini yapmak veya tedarik etmek amacıyla teşkil edilen kuruluşun faaliyet konuları aşağıda gösterilmiştir.

- 1) Yerli ve yabancı kuruluşlarla ortaklık kurmak ve işbirliği yapmak,
- 2) Gerekli her türlü tesisi kurmak ve yenilemek
- 3) Ürettiği mamüllerin yurtiçi ve yurtdışı pazarlamasını yapmak,
- 4) Yatırım ve üretimde kullanacağı mallardan ülke kaynaklarından temin edilemeyenlerin ithalatını yapmak,
- 5) Teknolojik gelişmeleri izlemek, araştırma geliştirme kuruluşları, üniversiteler, sanayi kuruluşları ve bilimsel kurumlarla koordine ve işbirliği yapmak, Askerî uygulamalı araştırmalar yapmak,
- 6) Her türlü teknik dokümanı derlemek ve değerlendirmek
- 7) Yurtdışında konusu ile ilgili hususlarda irtibat büroları kurmak

Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, bu amaç ve faaliyetlerini müesseseler ve bağlı ortaklıkları eliyle yerine getirir.

Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, verilen maddelerden de anlaşılacağı üzere, devlet tarafından TSK ile savunma sanayii arasında, amacı sadece kısa vadede TSK'nin ihtiyaçlarını gidermek olmayan, aynı zamanda bu ihtiyaçları stratejik bir hedef doğrultusunda yönetmesi beklenen tedarik makamı olarak kurulmuştur. Bu anlamda kurumun görev ve sorumluluk alanı incelendiğinde milli savunma sanayiine mümkünse devletin kendi

imkânlarıyla; kabiliyetin yetersiz olduğu alanlarda ortaklıklar vasıtasıyla, yabancı yardımı alınarak ve ileriye dönük planlama ile bilimsel gelişmeleri takip edip yatırım yaparak kendini geliştirme vazifesi verilmiştir.

1984 ve 1985 yıllarında birbiriyle bağlantılı olarak yapılan iki yatırım, savunma sanayiinde 1964 sonrası yaşanan dönüşümün yeni bir strateji ile ele alındığının en somut kanıtıdır. 1979 yılında Türkiye Uçak Sanayii A. Ş.'a (TUSAŞ) Genelkurmay Başkanlığı tarafından savaş uçağı yapım direktifi verilmiştir. Türkiye, sıfırdan bir uçak geliştirmenin gerektirdiği altyapı ve teknolojik imkânlarla sahip olmadığı için tercihinin yurtdışında hâlihazırda üretilen Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacını karşılayacak bir uçağın Türkiye'de lisans altında ya da ortak üretim şeklinde üretilmesi marifetiyle tedarik edilmesi yönünde kullanmıştır. Türk Hava Kuvvetleri'nin yeni nesil savaş uçağı ihtiyacını gidermek amacıyla girdiği arayış neticesinde, ABD yapımı F-16 uçağı seçilmiş ve uçağın alımının gerçekleşmesi için şart olarak nihai montaj hattının Türkiye'de kurulması ve Türkiye'nin kapasitesi dâhilinde bazı parçaların Türkiye'de üretilmesi talebi ortaya konmuştur.

Türkiye ile ABD arasında yürütülen görüşmelerde, Türkiye'nin taleplerini içeren ana hususlar arasında "Öncel I" projesi altında tedarik edilecek 160 adet F-16'nın 8 adedinin hazır alım, 40 adedinin son montajı yapılacak şekilde teslimi, 112 adedinin komponent seviyesinden itibaren Türkiye'de montajının yapılması ve uçuş testlerinin gerçekleştirilmesi; toplam 112 uçağın tamamının arka gövde üretimi, 100'ünün orta gövde ve 88'inin kanat üretiminin yapılması gibi hususlar bulunmaktadır. Uçakların motorları konusunda ise, 23 yedekle birlikte 183 motorun tedarikinde 169 adet motorun Türkiye'de montajı ve test edilmesi, ilaveten 14 motorun modüllerinin üretilmesi talep edilmiştir. ABD'nin bu talebi kabul etmesi üzerine, Türkiye'de gerçekleştirilecek uçak gövde üretim ve montaj faaliyeti için 1973 yılında kurulan TUSAŞ'ın %49, ABD'li General Dynamics'in %42 ve ABD'li General Electric'in %7, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın %1,9, Türk Hava Kurumunun %0,1 hisseyle ortak olduğu 25 yıllık ortaklık süresi öngörülen TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAİ) kurulmuştur. F-16 uçağının motoru olan F-110 motorlarının nihai montajı ve üretimi mümkün parçalarının üretilmesi amacıyla %49 hissesi TUSAŞ, %49 hissesi General Electric, %1,9 hissesi Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve %0,1 hissesi Türk Hava Kurumu'na ait olacak şekilde TUSAŞ Motor Sanayi A.Ş. (TEİ) kurulmuştur (Dilek, 2015, ss. 15–18).

Türkiye'de 1974-1985 yılları arasında ASELSAN, HAVELSAN gibi şirketlerle birlikte küçük-büyük 10'a yakın savunma sanayii yatırımı gerçekleştirilmiştir. Fakat TAİ ve TEİ'nin kuruluşları Türkiye'nin savunma sistemleri tedarikinde yaşanan dönüşümünde bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Türkiye, TAİ ve TEİ'de izlediği tedarik politikasıyla bir yandan modern savaş uçağı ihtiyacını giderirken, öte yandan milli savunma sanayiinin kuruluşu için gerekli olan altyapı, yetişmiş insan gücü, proje yönetim tecrübesi ve basit düzeyden başlayarak teknoloji transferini elde etmeye başlamıştır. Bu durumun önemini ve faydasını anlamak için Hindistan'ın milli savunma sanayii hedefinin bir ürünü olarak geliştirilmeye başlanan TEJAS projesi ile kıyaslama yapmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'nin F-16 tedarik süreci ve Hindistan'ın TEJAS adını alacak yeni nesil uçak geliştirme projesi aynı yıllarda başlamıştır. Hindistan'ın Türkiye'ye kıyasla o esnada belli bir seviyede havacılık endüstrisi olmasına rağmen, geçen 40 yıla yakın sürede uçağı tam anlamıyla operasyonel hale getirememiştir. Hatta projenin belli bir aşamasından sonra kabiliyetlerde yaşanan yetersizlikler nedeniyle uçağın bazı alt sistemlerinde dış kaynaklı tedarike yönelmiştir. Buna paralel olarak 40 yıl boyunca uçağın operasyonel olamaması nedeniyle oluşan açığı kapatmak amacıyla, Rusya'dan savaş uçağı satın almıştır. Hindistan'ın birçok projesinde olduğu gibi TEJAS da belirlenen stratejik hedeflerin mevcut kapasiteyle uyuşmaması durumunda, hedefi gerçekleştirmek amacıyla atılan irrasyonel adımların yol açtığı

başarısızlığın net bir örneğidir (Behera, 2013, ss. 26-26; Bitzinger, 2013, ss. 125–126). Türkiye, 1980'li yıllara gelindiğinde 1923-1947 arası yaşanan başarısızlıklardan ders alarak, Hindistan'ın yaptığı hatayı yapmamıştır. Stratejik hedefini mevcut kapasitesiyle karşılaştırmış, bir anda savaş uçağı geliştirmek gibi imkânsız bir hedef yerine, lisans altında üretim ve bu üretim içerisinde kapasitesi dâhilinde olan alt sistemleri üreterek her aşamada kendisini geliştirecek bir tedarik modeli izlemiştir. Bu sayede hem eldeki kaynaklar verimli bir şekilde değerlendirilmiş, hem de sıfırdan üretilen bir savaş uçağının belirsiz geliştirme süresini bekleyerek oluşacak güvenlik açığının önüne geçilmiştir.

TAİ ve TEİ, Türkiye'nin özel şartlara bağlı anlaşmayla sağladığı ABD'nin en büyük havacılık şirketleriyle ortak yapısıyla ve Öncel I projesindeki yüksek adetli üretim sayesinde edindiği tecrübeyle, uzun yıllar boyunca hem Türkiye için hem de ortakları olan ABD'li şirketler için kârlı bir yatırım olarak varlığını sürdürmüştür. Edinilen tecrübeyle yapılan işin kalitesi ve ucuz maliyetli kalifiye iş gücü, ABD'li şirketler için TAİ ve TEİ'yi tek projelik bir şirket olmaktan fazlası haline getirmiştir. TAİ ve TEİ ise her projede montajdan üretime doğru iş paylarını geliştirmiş ve kabiliyetini arttırmıştır. Öncel I projesinde uçak gövdesinin yaklaşık %70'ini imal eden TAİ, Türkiye'nin ikinci büyük F-16 siparişi olan Öncel II programında ön gövde donanım işleri ve floperonların üretilmesiyle bu oranı %80'e çıkarmıştır. TAİ tesislerinde 1999 yılına kadar üretilen 278 uçağın üretim sonrası yapılan denetimlerinde 3 adedinin "mükemmel", 29 adedinin "sıfır hata" ile üretildiği tespit edilmiştir. Havacılık standartlarında bu denetim sonuçları TAİ'nin üretim kalitesinin yüksekliğini göstermektedir. TAİ bu süreçte sadece Türkiye için değil, General Dynamics firmasının kazandığı ihaleler neticesinde Mısır için 46 adet F-16 üretmiş, Mısır ve Ürdün envanterindeki F-16'ların modernizasyonunu gerçekleştirmiştir. Şirket Türkiye için farklı adlar altında hem modernizasyon hem de Öncel IV projesiyle 2012 yılına kadar F-16 üretim ve montajına devam etmiştir. Türkiye'nin TAİ ve TEİ üzerinden ABD'li ortaklarıyla kazan-kazan temelinde yaptığı bu ortaklık günümüz Türk havacılığının temellerini atmıştır. (F-16 ÖNCEL I, t.y.; F-16 ÖNCEL II, t.y.; F-16 ÖNCEL IV Projesi, t.y.; F110 Motoru, t.y.; MISIR F-16 Programı, t.y.; ÖNCEL III Modernizasyon Programı, t.y.; Pakistan Hava Kuvvetleri F-16 Modernizasyonu Projesi, t.y.; ÜRDÜN F-16 Programı, t.y.)

1983 yılında kurulan Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğünden beklenen görevler, müdürlüğün kamu iktisadi teşebbüsü vasfından dolayı ihale kanunu vb. kısıtlamalara tabi olması nedeniyle yerine getirememesi üzerine, 7 Kasım 1985 tarihinde kabul edilen 3238 Sayılı Kanun ile Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SaGeB) kurulmuştur. SaGeB'in ilgili kanunun Geçici 1 maddesinde (Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1985, s. 7) bulunan, "Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü menkul ve gayrimenkul malları, bütün araç, gereç, bütçe ve personeli ile birlikte, hiç bir işleme gerek kalmaksızın Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığına devredilmiştir." hükmü ile eski kurum tamamen ortadan kaldırılmıştır. SaGeB 3238 Sayılı Kanunun ilgili hükümleriyle kendisinden önce var olmayan yetkilerle donatılmış ve bu yetkiyi kullanması için kendisine ait araçlara sahip bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan ilgili kanunun ayrıntılarının ve ortaya koyduğu yapının ele alınması önemlidir. SaGeB'in amacı ilgili kanunun 1. maddesinde (Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1985, s. 1): "Bu kanunun amacı, modern savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun sağlanmasıdır." hükmüyle açıkça belirtilirken, maddenin asıl vurgusunun tedarikten ziyade savunma sanayiinin geliştirilmesi olması devletin amacını da net bir şekilde göstermektedir. 3238 Sayılı Kanun daha önce bu yönde yapılan girişimlerden farklı olarak, amaç kısmında belirlenen stratejik hedefin gerçekleştirilmesi için oluşturulacak yeni bir kurumsal yapıyı da ortaya koymaktadır. Madde

2'de (Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1985, s. 1) bu kurumsal yapının organları olarak Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu, Savunma Sanayii İcra Komitesi ve Savunma Sanayii Destekleme Fonu kurulmuştur. Bu organlardan ilki olan Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun yapısı madde 3'te düzenlenmiş olup, kurul Başbakanın başkanlığında, Genelkurmay Başkanı, ekonomik işlerde görevli Devlet Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı, Maliye ve Gümrük Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Başbakanlık Müsteşarı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı'ndan oluşmaktadır. Kurulun üyelerinden de anlaşılacağı üzere Savunma Sanayii Yüksek Koordinasyon Kurulu siyaset ve bürokrasinin bir araya geldiği, stratejik kararların alındığı savunma sanayiinin en yüksek merciidir. 5. madde'de düzenlenen Savunma Sanayii İcra Komitesi ise Başbakan başkanlığında Genel Kurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'ndan oluşmaktadır. Bu yönüyle madde 3'te ortaya konulan stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesindeki icracı makam Savunma Sanayii İcra Komitesi'dir. Komite'nin görevleri ilgili kanunun 6. maddesi'nde tanımlanmıştır (Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1985, s. 2):

- a) Yüksek Koordinasyon Kurulunca savunma sanayiinin geliştirilmesi için tespit edilen genel strateji ve ilkeler istikametinde kararlar almak.
- b) Türk Silahlı Kuvvetleri için Stratejik Hedef Planına göre temini gerekli olan modern silah, araç ve gereçlerin üretimi, yurt içinden gereği halinde yurt dışından tedariki hususunda karar almak,
- c) Kamu ve özel sektörün yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile savunmaya yönelik üretim tesisleri kurma imkânlarını araştırmak, yönlendirmek ve tahakkuk planlarını takip etmek, bu gibi tesislerin kuruluşuna gerektiğinde Devletin iştiraki için prensip kararı almak,
- d) Sağlanacak modern silah, araç ve gereçlerin araştırılması, geliştirilmesi, prototip imali, avans verilmesi, uzun vadeli siparişler ve diğer mali ve ekonomik teşviklerin tespiti istikametinde Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığına talimat vermek,
- e) Savunma sanayii ürünleri ihracatı ve off-set ticareti ile karşılıklı ticaret konusunda kararlar almak,
- f) Savunma sanayii ile ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,
- g) Savunma Sanayii Fonunun kullanım esaslarını tespit etmek.

İlgili kanunun 6. maddesinin içeriğinden de anlaşılacağı üzere SaGeB, Türkiye'de savunma sanayiinin kurulması, geliştirilmesi; bu yönde stratejiler belirlenmesi ve uygulanması, TSK'nın açık bir şekilde öncelikle yerli olacak şekilde savunma sistemleri ihtiyacının karşılanması gibi hedeflerle endüstriyel oluşumdan tedarike her alanda yetki sahibidir. SaGeB geçmişte Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün karşılaştığı engellere maruz kalmamak için ilgili kanunun 11. madde hükümleri ile 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile 832 sayılı Sayıştay Kanunu hükümlerinden muaf tutulmuştur (Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1985, s. 3). Bu sayede SaGeB devlet otoritesini kullanırken, bürokrasinin denetim ve süre kaybettiren uygulamalarından kurtularak, esnek ve hızlı karar alarak uygulayabilen bir kurum hâline gelmiştir. Kamu idaresi düşünüldüğünde bu hüküm hesap verebilirlik açısından eleştiriye açık olsa da, hedeflenen stratejinin hızla hayata geçirilmesi için hayati öneme sahiptir.

SaGeB'i kendisinden önceki kurumsal yapılardan ayıran en büyük özelliği ise, merkezi bütçeden ya da Milli Savunma Bakanlığı'na ayrılan bütçeden pay aktarılması haricinde, bu kalemlerden bağımsız olarak farklı münhasır gelir kalemlerinden oluşturulan Savunma Sanayii Destekleme Fonu'na sahip olmasıdır. İlgili kanunun 12. maddesine göre fonun gelirleri şunlardır (Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1985, s. 4):

- a) Her yıl bütçeye bu maksatla konulacak ödenek,
- b) Her türlü alkollü içkilerin (tabii köpüren şarap ile vermut ve kınakına şarabı dâhil, sair şarap ve bira hariç) ve ispirtonun satışlarında paket, şişe veya benzeri ambalaj basma 50 liranın katları ile sigara, puro, pipo tütünleri, kıyılmış, tütün, enfiye, tömbeki ve benzeri tütün mamulleri ile bira ve sair şarapların satışlarında paket, şişe veya benzeri ambalaj başına 10 liranın katlarından Bakanlar Kurulunca en çok 20 kata kadar tespit edilecek miktar,
- c) Türk Silahlı Kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla kurulmuş bulunan vakıflardan Fona yapılacak transferler,
- d) 3670 sayılı Millî "Piyango Teşkiline Dair Kanununun 11 inci maddesinde zikredilen gelirler,
- e) 25.8.1971 gün ve 1473 sayılı Kanuna göre ayrılan payın tamamı ile mevcut veya ihdas edilecek her nevi müşterek bahislerden elde edilecek safi hasılatın tamamı yahut bu hasılatın Bakanlar Kurulunca tespit edilecek orana göre hesaplanarak ayrılacak miktar,
- f) Kanunla (vergi kanunları hariç) kurulan fonlardan Bakanlar Kurulunca belirlenecek miktarda yapılacak aktarmalar,
- g) Akaryakıt Tüketim Vergisine esas olan matrah üzerinden Bakanlar Kurulunun tespit edeceği azamî % 5 oranında akaryakıttan alınacak fonlar,
- h) Bu Kanununun 13 üncü maddesi uyarınca Gelir Vergisi açısından tam mükelleflerin ücret gelirleri hariç olmak üzere Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri ile sorumlularının ödeyeceği meblağ,
- i) Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden modern silah, araç ve gereçler için ayrılan ödenek,
- j) 12.3.1982 gün ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununun 19 uncu maddesine göre oynatılmasına izin verilen talih oyunlarının işletildiği yerlerden elde edilecek gayri safi hasılatın Bakanlar Kurulunca tespit edilecek azami % 50 oranında alınacak ve Bakanlar Kurulunca Toplu Konut Fonu ile Savunma Sanayii Destekleme Fonuna dağıtımı yapılacak miktar, (Şu kadar ki, bu suretle fona ödenecek meblağ Gelir ve Kurumlar Vergisinin matrahının tespitinde gider olarak nazara alınır.)
- k) Fonun mal varlığından elde edilecek gelirler,
- 1) 1111 sayılı Askerlik Kanununun 10 uncu maddesi gereğince bedelli askerlikten elde edilecek gelirler,
- m) Bağış ve yardımlar.

Yukarıda kalemler halinde gösterilen çok farklı alanlardan toplanacak gelirlerle yaratılan fon, SaGeB'e devletin bütçe organizasyonundan bağımsız, sürekli, ekonominin devlet üzerindeki etkisinden büyük ölçüde etkilenmeyen bir gelir oluşturmuştur. Fonun kurulmasının arkasında hiç şüphesiz 1923-1947 yılları arasında edinilen tecrübeler bulunmaktadır. Savunma sanayii kuruluşunun çok büyük sermayeler gerektirmesinin yanı sıra ürün geliştirmenin yıllarca sürmesi, geliştirilen ürünün ise tek alıcısının devletin kendisinin ya da izin verdiği diğer devletlerin olması, bu alanda yapılan yatırım, üretim ve ticaretin sürekli bir şekilde devlet harcamasına ihtiyaç duyulması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Devletin bütçesinden savunma ürünleri alımı yerine ekonomik krizler, acil ihtiyaçlar, geçici süreyle bile olsa yatırım ve harcama tercihlerinde yaşanan değişim gibi nedenlerle yer değiştiren harcamalar dahi Güney Afrika örneğinde görüldüğü üzere ürün üreten ve sürekli ihracat yapan bir savunma sanayii için bile çok ciddi gerilemelere yol açmaktadır (Botha, 2003, ss. 2-3; Dunne & Haines, 2002, ss. 552-566). Yeni kurulmakta olan bir savunma sanayii için ise bu durum sanayiinin çöküşü anlamına gelmektedir. 1923-1947 arasında TOMTAŞ örneğinde görüldüğü üzere ürün siparişinin olmaması fabrikanın iflasına ve büyük yatırımların atıl hale gelmesine neden olmuştur (Deniz, 2018; Yalçın, 2019, ss. 116-128; Yavuz, 2017, ss. 25-36). Bahse konu fon bu tecrübenin bir daha yaşanmasına engel olurken; SaGeB kendisine ait fon, karar alma mekanizması ve muafiyetleri ile devlet içerisinde özel sektörün hareket kabiliyetine sahip olmuştur. 3238 sayılı Kanun ve kanuna dayanarak kurulan

yapı, Türk savunma sanayiinin varlığı ve gelişmesi için yapılan en başarılı düzenleme olmuştur. Savunma Sanayii ve TSK'nın ihtiyaçlarının tedarikinde bir anayasa vazifesi gören kanun çeşitli değişikliklere tabi tutulsa da günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir

4. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm ve ortaya çıkan iki kutuplu sistem, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ile birlikte ortaya koyduğu tam bağımsızlık hedefinden geri adım atmasına neden olmuştur. Genel perspektiften bakıldığında Türkiye'nin bağımsızlığını korumak için SSCB tehdidi karşısında NATO üyesi ve ABD müttefiki olmasının kısa vadede bir caydırıcılık sağladığını söylenebilir. Fakat tam bağımsızlık hedefi açısından incelendiğinde orta ve uzun vadeli bir bakış açısıyla Türkiye egemenliğini korumak için kötü ile daha kötü arasında bir tercihte bulunmuştur. Hiç şüphesiz ABD ittifakı ve NATO, Türkiye'nin hem askerî gücüne hem de askerî kültürüne büyük kazanımlar sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana savaşmayan bir ordunun çağın gerekliliklerine intibakı oldukça zordur. Fakat Türkiye, NATO standartları, müttefiklerle yapılan ortak tatbikatlar ve elde ettiği modern askerî ekipmanlar sayesinde caydırıcı bir askerî güce sahip olmayı başarmıştır. 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekati'nin başarısında bu eğitimin ve hazırlık seviyesinin katkısının olduğu açıktır. Öte yandan Türkiye özellikle hibe olarak edindiği silah ve ekipmanın cazibesi altında henüz emekleme aşamasında bulunan ulusal savunma sanayiine desteği keserek 1964 yılına kadar sürecek olan büyük bir güvenlik yanılması yaşamıştır. 1964 yılında ABD Başkanı Johnson'dan gelen mektup Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kötü ile daha kötü arasında yaptığı tercihte tam bağımsızlık hedefinden verdiği ödünün büyüklüğünü Türkiye'ye göstermiştir. 1974 yılı sonrasında gelen kısa süreli ambargo ise Türkiye'nin 1964 sonrası çoğunlukla fikri hazırlık olarak belirlediği ihtiyaçları gerçeğe dönüştürmesi için ateşleyici güç olmuştur. Türkiye 1974-1985 döneminde hem kurumsal düzeyde hem de endüstriyel düzeyde gerçekçi bir yaklaşımla tekrar ulusal savunma sanayii kurma hedefine geri dönmüştür. Bu dönem, kapasitenin doğru bir şekilde belirlenmesi, 1923-1947 arası döneme göre yetişmiş insan gücünün bulunması ve gerçekçi bir yaklaşımla mevcut durumun değerlendirilmesi sonucunda, Türkiye'nin yeterince esnek ve gelişmeye açık bir savunma endüstrisi kurmasının önünü açmıştır.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazarlar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

ETİK

Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Uğur Ermiş Kavram/fikir; Literatür taraması; Tasarım; Veri toplama/analiz; Taslağın yazımı; Finansman; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %70

İbrahim Canbolat Veri/bulguların yorumu; Eleştirel inceleme; Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk; Genel katkı düzeyi %30

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Akad, M. T. (2011). *20. Yüzyıl savaşları* (1. Baskı). Kastaş Yayınları.
- Akalın, T. Z., & Bıykoğlu, N. (2007). *Türk savunma sanayii tarihi* (1. Baskı). İmge Yayıncılık.
- BCA [Başkanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1928). *Belge No. 30.10.0.0/61.411.1*
- BCA [Başkanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1948). *Belge No. 30.1.0.0/100.619.5*
- Behera, L. K. (2013). *Indian defence industry: Issues of self-reliance* (IDSA Monograph Series, No. 21). Institute for Defence Studies and Analyses. <https://idsa.in/system/files/monograph21.pdf>
- Bitzinger, R. A. (2013). The Indian defence industry. In R. Basrur, A. K. Das, & M. S. Pardesi (Ed.), *India's Military Modernization* (pp. 117–139). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198092384.003.0005>
- Botha, D. (2003). *South Africa's defence industry: Charting a new course?* (ISS Papers 78). Institute for Security Studies.
- Celep, B. (2018). *Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki faaliyetleri* (Yayın No. 521200) [Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Celep, B. (2020). *Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki faaliyetleri*. Atatürk Araştırmaları Merkezi Başkanlığı.
- Deniz, M. (2018). Başarısızlıkla sonuçlanan bir girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ). *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 120–132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbder/issue/38045/439440>
- Dilek, S. (2015, Aralık). Uçak sanayini yeniden nasıl kurduk TUSAŞ'taki yıllarıma kısa bir bakış (1978–1983 Yılları). *TAİ'nin Sesi*, 100, 15–18.
- Dunne, P., & Haines, R. (2002). *Defence industrial restructuring and economic growth in South Africa* (TIPS Working Paper No. 3). Trade and Industrial Policy Secretariat.
- Erhan, Ç. (1996). Ortaya çıkışı ve uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 275–287. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001907
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla ilişkiler. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular belgeler yorumlar Cilt I: 1919–1980* (ss. 681–715; 14. bs.). İletişim Yayınları.
- F-16 ÖNCEL I. (t.y.). TUSAŞ. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com/urunler/ucak/f-16/f-16-oncel-i>
- F-16 ÖNCEL II. (t.y.). TUSAŞ. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com/urunler/ucak/f-16/f-16-oncel-ii>
- F-16 ÖNCEL IV Projesi. (t.y.). TUSAŞ. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com/urunler/ucak/f-16/f-16-oncel-iv-projesi>
- F110 Motoru. (t.y.). TEI. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tei.com.tr/projeler/montaj-test-ve-bakim-onarim-revizyon/f110-motoru>
- Gölcük Tersanesi Komutanlığı Tarihçesi 1926–1999. (1999). Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Johnson, L. B., & Inonu, I. (1966). President Johnson and Prime Minister Inonu: Correspondence between President Johnson and Prime Minister Inonu, June 1964, as Released by the White House, January 15, 1966. *Middle East Journal*, 20(3), 386–393. <https://www.jstor.org/stable/4324028>
- Judt, T. (2009). *Savaş sonrası: 1945 sonrası Avrupa Tarihi* (D. Şendil, Çev.; 1. bs.). Yapı Kredi Yayınları (Orijinal eserin yayım tarihi 2005).
- Küçük, S. (2008). *Rumeli'den 27 Mayıs'a* (1. bs.). Mikado Yayınları.
- Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu. (1950). Kanun No. 5591. T.C. Resmi Gazete. Yayım 15.03.1950. Sayı 7457. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7457.pdf>
- MISIR F-16 Programı. (t.y.). TUSAŞ. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com/urunler/ucak/f-16/misir-f-16-programi>
- NATO (2012). *NATO logistics handbook*. NATO Public Diplomacy Division. https://www.nato.int/docu/logi-en/logistics_hndbk_2012-en.pdf
- ÖNCEL III Modernizasyon Programı. (t.y.). TUSAŞ. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com>
- Özlu, H. (2019). Türkiye'de savunma sanayi gelişim tarihi içinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun kuruluş dönemi faaliyetlerinin analizi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(1), 177–216.
- Pakistan Hava Kuvvetleri F-16 Modernizasyonu Projesi. (t.y.). TUSAŞ. 29 Ocak 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com>
- Parker, G. (2014). *Cambridge savaş tarihi* (F. Tayanç & T. Tayanç, Çev.; 1. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sander, O. (1979). *Türk–Amerikan ilişkileri 1947–1964*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1963). Karar Sayısı KHK/101. T.C. Resmi Gazete. Yayım 18.11.1963. Sayı 18225 (mükerrer).
- Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığının Kurulması ve 11 Temmuz 1939 Tarih ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanunun İki Maddesi İle 25 Ekim 1984 Tarih ve 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi

- Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (1985). Kanun No. 3238. T.C. Resmi Gazete. Yayım 13.11.1985. Sayı 18927. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18927.pdf>
- Sever, A. (1997). Yeni bulgular ışığında 1962 Küba krizi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(1), 647–660. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002004
- Şehitlioğlu, Y., & Kurt, E. (2021). *Türk savunma sanayi tarihi: Dönemler ve aktörler: 1834 - 2020* (1. bs.). Ötüken Neşriyat.
- T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973–1977*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf
- Tellal, E. (2009). SSCB'yle ilişkiler. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular belgeler yorumlar Cilt I: 1919–1980* (14. Baskı, ss. 499–521). İletişim Yayınları.
- Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı Kanunu. (1973). Kanun No. 1784. T.C. Resmi Gazete. Yayım 11.07.1973. Sayı 14591. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14591.pdf>
- Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma"nın onanmasına dair Kanun. (1947). Kanun No. 5123. T.C. Resmi Gazete. Yayım 05.09.1947. Sayı 6699. 12869. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf>
- ÜRDÜN F-16 Programı. (t.y.). TUSAŞ. 29 Kasım 2022'de erişim adresi, <https://www.tusas.com>
- Yalçın, O. (2019). *Türk hava harp sanayii tarihi* (2. bs.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yavuz, İ. (2017). *Mustafa Kemal'in uçakları: Türkiye'nin uçak imalat tarihi* (11. bs.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yüksel, D. Y. (2018). Kıbrıs'ta yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957–1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 311–376. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/40613/489683>

Extended Abstract

The Republic of Türkiye gave up its ideal of establishing a national defense industry, which it had set as a target since the War of Independence, because the investments made between 1919-1947 were largely unsuccessful for different reasons. There are several reasons for this situation, both technically and politically. The emergence of the USSR threat pushed Türkiye to become an ally with the USA after the war, and in 1952 Türkiye came under the protection umbrella of NATO. Türkiye's armament from abroad in the form of grants or at very low costs after the 1947 agreement stopped new investments in the defense industry and also caused the factories operating under the private sector or operating under the General Directorate of Military Factories not to be ordered. Thus, private sector enterprises went bankrupt and military factories became inefficient. In this period, especially the conditional arms aids from the USA caused Türkiye to experience an illusion of security. Looking at this new situation, which seems very profitable for Türkiye in the short term, from a wider perspective, it is seen that this change turns into a big loss in the long run. The fact that the donor state will gain relatively more profit than the recipient state in the supply of arms through grants has clearly manifested itself in the process that started after 1947 between Türkiye and the USA. After the decision to intervene in Cyprus in 1964, with the letter sent by US President Johnson, Türkiye's intervention on the island was delayed for 10 years, while Türkiye realized the illusion of security it was in. After this point, Türkiye realized the importance of the lessons learned after 1919 and put the target of an independent defense industry on its agenda for the second time. In parallel with the planning made, in order to support the Turkish Armed Forces for the intervention in Cyprus; The Turkish Air Force Foundation was established in 1970, the Turkish Naval Forces Foundation was established in 1972 (the Turkish Naval Society, which was founded in 1965, was transformed), and the Turkish Land Forces Foundation was established in 1974. These foundations will later merge into the Turkish Armed Forces Foundation, and the Turkish defense industry will develop largely through companies operating under this foundation. The US embargo, which started in February 1975, led to the realization of the mistake noticed since 1964. During the three-year embargo, Türkiye's inability to receive new weapons and ammunition from the USA, as well as spare parts and logistics assistance for the USA-originated weapons in its inventory, faced great difficulties in the Turkish Armed Forces, whose inventory is almost entirely of USA origin. The difficulties encountered also caused the preparations made at the pre-1974 planning level for the solution to turn into reality. Between 1975 and 1985, ASELSAN, HAVELSAN, ASPILSAN and İŞBİR electronics were established under the foundations established in order to meet Türkiye's military needs. Despite the end of the embargo in 1978 and the access to weapons and ammunition originating in the USA, Türkiye did not give up on its target to prevent the repetition of the experience after 1964. At this point, another step, which is at least as important as the established factories, was taken to develop the defense industry and to create an independent bureaucracy responsible for the domestic production and foreign supply of the products. The first initiative in this direction was the Defence Equipment Directorate established in 1983. The duties expected from the Defence Equipment Directorate could not

be fulfilled because the directorate was subject to restrictions due to its state-owned enterprise. Upon this failure, the Defense Industry Development and Support Administration (SaGeB) was established under the Ministry of National Defense with the Law No. 3238 on 7 November 1985. The biggest feature that distinguishes SaGeB from previous institutional structures is that it has the Defense Industry Support Fund, which is created from different exclusive income items, except for the transfer of shares from the central budget or the budget allocated to the Ministry of National Defense. Law No. 3238 and the structure established on the basis of the law has been the most successful regulation for the existence and development of the Turkish defense industry. The law, which serves as a constitution in the supply of the needs of the Defense Industry and the Turkish Armed Forces, has survived until today, although it has been subjected to various amendments.